

Nou ... Tabé dan! is echter geschreven met een ander doel: het ontsluiten en documenteren van een verzameling historisch beeldmateriaal. Hoewel het gebrek aan echte tegenstemmen al gauw leidt tot een nostalgische beeld van 'daar werd wat groots verricht', leent het opgenomen materiaal zich zeker voor verdere studie. Wellicht dat historici, in combinatie met de foto's en brieven van Indiëgangers zelf die beschikbaar zijn bij het KIT, het KITLV en de stadsarchieven van Rotterdam en Amsterdam, dan een evenwichtiger beeld kunnen schetsen. Overigens bevat het boek een briefkaart uit 1924 waarop een passagier wat meer ruimte heeft genomen voor zijn onheilsboodschap: hij blaast per 'Mail' zijn huwelijk af, omdat het afscheid van zijn verloofde aan de kade hem 'niet zwaar viel'.

Aniek X. Smit
Universiteit Leiden

Annelies van der Zouwen, *Menko. De geschiedenis van een Twentse textielfamilie* (Zutphen: Walburg Pers, 2010) 201 p. ISBN 978-90-5730-684-6.

Ronald Wilfred Jansen, *Stille getuigen. Het erfgoed van de textielfamilie Blijdenstein in Twente. Een herinneringstocht in actuele beelden* (RWJ-Publishing, 2010) 270 p. ISBN 978-90-814238-3-0.

Het is duidelijk een nieuwe trend: voor iedere Twents-Gelderse textielondernemersfamilie een eigen papieren monument. Elk met een eigen patroon, met een andere schering of inslag, waarbij familie en bedrijf nauw met elkaar verweven blijken. Het afgelopen decennium heeft een tiental publicaties rond textielfamilies, leden ervan of specifieke aspecten van hun bestaan en bedrijvigheid opgeleverd. Tot deze reeks behoren twee publicaties uit 2010 die ieder op een eigen wijze hieraan een bijdrage leveren: een kloek boek over de familie Menko en een dito over het onroerend erfgoed van de familie Blijdenstein.

De gestage stroom 'familiegeschiedenissen' is op gang gekomen na de grote teruggang van de bedrijfstak. Na een eerste reeks grote genealogische boeken over textielfamilies zoals *Snuif over Van Heek* (1915), *Ter Kuile sr. en jr. over Ter Kuile* (1926) en *Elderink over Blijdenstein* (ook 1926) volgden de opnames van hun stamreeksen in het 'Nederlands Patriciaat', in precies dezelfde tijdsvolgorde. Maar een inhoudelijke band met de bedrijfsactiviteiten hebben deze publicaties niet en andersom geldt dat de bedrijfsboeken die tot in de jaren zestig uitgegeven werden door de textielfirma's weinig of geen aandacht schonken aan het familiale aspect. De laatste dienden vooral een publicitair doel, waarvoor volop schrijvers, fotografen en vormgevers van buiten werden aangetrokken. Dit leverde een grote verscheidenheid aan publicaties op, van een industriële stadsgeschiedenis als het studieuze *Hengeler wind* van Noud van Schelven tot aangeklede bedrijfsfotoboeken als *De draad van het Verhaal* en *Mensen van Menko*. Vanaf de jaren zeventig werden de bedrijven onderwerp van serieuze studies met onder meer het proefschrift van Eric Fischer over de firma Spanjaard (1983), Van Schelvens *Van Heek & Co* (1984), gevolgd door de groots opgezette publicatie over de firma Gelderman, *Bestemming Semarang* (1991). In deze uitgaven staat het bedrijf centraal, maar is ook in min of meerdere mate aandacht voor de familietraditie die in alle bedrijven in kwestie belangrijk was, met meerdere generaties als bedrijfshoofd en eigenaar.

Vanaf de jaren negentig komt er meer aandacht voor de familiale kant van de zaak, al dan niet gestimuleerd door familieverenigingen. In deze reeks publicaties in de loop der jaren is Francisca de Haans *Een eigen patroon* over de familie Van Gelderen (2002) voorlopig een mijlpaal te noemen, een gedenkboek in welhaast letterlijke zin, geschreven in opdracht van een nazaat van de familie. In deze 'traditie' past ook het eind 2010 verschenen boek over de Enschedese textielfamilie Menko. Eveneens in commissie geschreven en gesponsord – door de 'Menkoclan' – en het behelst het verhaal van een Joods familiebedrijf binnen de Twents-Gelderse textiel. Het boek van De Haan heeft echter de omvang en diepgang die bij een proefschrift horen, terwijl het Menkoboek meer een gelegenheidsuitgave is. De saga van de familie Menko (in feite gaat het om twee families met eenzelfde stamvader) is klassieker dan die van de Van Gelderens: van manufacturenhandelaar tot machinaal weeffabrikant, waarbij in de twintigste eeuw nog een voor- en achterwaartse productie-integratie komt in de vorm van spinnerij en finishafdelingen, waarna vanaf de jaren twintig een toenemende productdiversificatie volgt. Twee zonen van Jacob Isak Menko (1798-1863) bouwen een textielimperium op. In het boek wordt aan de oudste tak, die van Salomon Jacob Menko (1836-1909) en zijn zonen, amper aandacht besteed. Zijn jongere broer Nathan Jacob (1839-1921) en vervolgens diens zoon Sig Menko (1877-1962) en hun bedrijf en nazaten staan centraal. 'Hun' bedrijf N.J. Menko met de eraan gelieerde spinnerij Roombeek behoort rond 1950 met circa 1800 werknemers tot de top in de Twents-Gelderse textielindustrie.

Na de diverse publicaties is het geen verrassing meer dat de Joodse ondernemers binnen de gevestigde textielondernemerskringen niet gelijkwaardig werden behandeld. Maar gezien de getalsverhoudingen en dus het machtsgevoel kon men zakelijk niet om hen heen. Het is opvallend dat leden van de familie Menko binnen het ondernemersverband tot de scherpslijpers behoren die op het punt van antivakbondspolitiek en uitsluiting hardliners zijn. Een extra roep om zo tot de kaste te kunnen behoren lijkt een te gemakkelijke verklaring. Maar de schrijfster waagt zich er verder niet aan. Ook de verdere sociale positie van de familie binnen de Enschedese en Twentse samenleving blijft lang die van een buitenstaander, hoewel daarin tijdens het Interbellum enige verandering komt. De Menko's lijken hierin te berusten en te 'vluchten' in de eigen gemeenschap. Leden van de familie zijn zeer actief binnen de diverse Joodse instellingen en trouwen ook binnen hun geloofsgemeenschap. Maar binnen de Joodse gemeenschap vormen de Menko's en hun Joodse medeondernemers weer een aparte kaste, met bijvoorbeeld een eigen sportvereniging.

De opdrachtgever en uitvoerder hebben er een mooi boek van willen maken. Het is vooral en verhalende familiechroniek geworden. Bedrijfskundige statistieken, grafieken of overzichten van het aantal werknemers of de bedrijfsresultaten ontbreken vrijwel, waarbij onduidelijk is of die wel voorhanden zijn. Het Menkoarchief in het stadsarchief Enschede levert blijkbaar weinig bedrijfseconomisch inzicht op. Ongeveer de helft van de inhoud bestaat uit beeldmateriaal, deels gebundeld in themakaternen als *de mode* en *de familie*. De textiel komt niet altijd even goed uit de verf, met verkeerd uitgelegde begrippen als powerlooms en fabrikteur. Qua uitvoering is de typografische trukendoos ver opengegaan: geen enkele pagina is gelijk qua opmaak. De relatie met de inhoud is daarbij zoekgeraakt: teksten uitgelicht in steeds een ander corps dan de broodletter lijken of zijn slechts ter illustratie bedoeld en schijnbaar niet gekozen vanwege de inhoud. Jammer is daarbij dat het vele fraaie beeldmateriaal niet is benut om een laag extra informatie toe te voegen. Zo is er een reeks briefhoofden die

interessant is vanwege de presentatie en het gepresenteerde. We zien niet alleen een groeiend bedrijf, waarbij een enkele lage traditionele vierkante schoorsteenpijp wordt vervangen door meerdere hogere exemplaren, maar bijvoorbeeld ook de opkomst van nieuwe vormen van transport, terwijl de siertuin en de flanerende burgers op straat uit beeld verdwijnen. Met dit materiaal is veel meer te doen!

Een andere recente publicatie waarin beeld sterk centraal staat betreft het nog bestaande (voormalige) onroerend erfgoed van de familie Blijdenstein. De Twentse publicist Ronald Jansen die – dapper – al enkele publicaties in eigen beheer rond de Twentse textiel op zijn naam heeft staan, heeft een dozijn landgoederen plus de diverse villa's en andere gebouwde overblijfselen gerelateerd aan de familie in beeld gebracht. Elke fotoreportage wordt voorafgegaan door een inleiding waarin een natuur- en bouwkundige beschrijving van het object en de geschiedenis ervan gegeven wordt, naast in sommige gevallen details over bewoning en bewoners. De beeldverhalen bestaan grotendeels uit eigen recente opnames, aangevuld met historisch materiaal. Een goede verklaring van de betrokkenheid van veel Twentse textielondernemers bij boeren en 'buuten' is in deze opzet niet te verwachten (de mogelijkheid tot woeste grondverwerving als gevolg van de markeverdeling rond het midden van de negentiende eeuw is vermoedelijk van invloed geweest), evenmin als een goed inzicht in het beheer en gebruik van de buitens. Zijn er trends te signaleren wat betreft architectuur en landschapsinrichting? Wat was de rol van de opdrachtgevers en wie waren daar verder bij betrokken? Wat was de invloed op landschap en natuur? Speelde rendement nog een rol? Enzovoort. Desalniettemin geven de inleidingen soms aardige indrukken, vooral door het opvoeren van herinneringen van (kinderen van) bewoners én personeel en krijgen we een indruk van het dagelijkse leven van de opeenvolgende bewoners. Daarbij is ook enige aandacht voor de bedrijven. De uitgave is wel erg eenvoudig opgemaakt en de beelden zijn lang niet alle even spannend en goed van kwaliteit. Een goede eindredactie en wijze zelfbeperking hadden de uitgave goed gedaan. Het boek eindigt met opnieuw een pleidooi voor een goed behoud en beheer van deze tastbare herinneringen als onderdeel van het Twentse textielverleden. De uitgave geeft hiervoor – na Jansens eerdere *Stoom afblazen* uit 2008 – een goede ondersteuning.

Giel van Hooff
TU Eindhoven

David Crouch, *The English Aristocracy, 1070-1272. A Social Transformation* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2011) 356 p. ISBN 978-03-0011-455-3.

Over de sociale transformatie van de Europese samenleving in de centrale Middeleeuwen hebben historici reeds veel geschreven. David Crouch snijdt in *The English Aristocracy* dan ook geen onbekend onderwerp aan. Hij geeft echter wel een nieuwe verklaring voor deze omwenteling: 'The key event was when unconscious aristocracy (a social élite definable by modern historians) became nobility (a self-conscious and privileged social élite identifiable to contemporaries) and forced the rest of society to accommodate itself to that fact' (xv). In tegenstelling tot oudere theorieën over de feodalisering van de samenleving zoekt hij dus geen verklaring in een combinatie van politieke, economische, sociale, militaire en religieuze factoren.